

L'ESTUDI

1. L'associacionisme en l'entorn universitari

1.1 La universitat: un espai associatiu

La presència de la institució universitària en terres catalanes es remunta a l'edat mitjana, època que va veure néixer a l'occident llatí les *universitates*, corporacions que derivaren en les actuals universitats. El mateix naixement de la institució es troba lligat, entre altres factors,² al fet associatiu que caracteritzà el segle XIII: un aspecte decisiu en el procés de gestació de la universitat és l'auge de l'economia monetària i de les tendències corporativistes, fruit del renaixement de les ciutats i del desenvolupament del comerç i del transport (Wood, 2003). El context polític i social de l'època dona forma a la noció de l'intel·lectual com a artesà cultural i a la comercialització

del coneixement. Una vegada s'instaura una concepció mercantil del coneixement i es concep el lloc social que passa a ocupar l'intel·lectual com a professional, aquest intel·lectual es veu afectat per la nova realitat social de les corporacions (Le Goff, 1957). En aquell moment, el terme *universitas* s'aplicava a qualsevol corporació, de manera que l'estudi general –*studium generale*– o universitat, com va acabar denominant-se, no era més que una altra agrupació integrada per les persones que es dedicaven a un àmbit professional específic en un entorn urbà concret. Així, estudiants, mestres i treballadors, els tres grans col·lectius que conformen la comunitat universitària (actualment identificats amb l'alumnat, el PDI –personal docent i investigador– i el PAS –personal d'administració i serveis–),

-
2. És innegable el profit que esperaven treure'n les diferents forces polítiques implicades en la creació i l'organització de la universitat, tant els poders locals, de manera primerenca, com els centrals –pontificat, imperi i monarquia–, en un moment immediatament posterior (Verger, 1992; Nardi, 1992; Le Goff, 1957). D'altra banda, s'ha de reconèixer un interès intel·lectual pels projectes universitaris, sobretot focalitzat a resoldre la problemàtica a l'entorn de l'organització educativa (de coneixements, metodologia i estructura) que es vivia als centres urbans amb un dilatat moviment cultural (Mora, 2008).

van associar-se per defensar els seus drets i intentar reduir els abusos dels quals podien ser objecte.

Des que van sorgir els estudis generals «laics» (no vinculats a un centre religiós), aquestes institucions d'ensenyança superior s'han caracteritzat per conformar una comunitat heterogènia en constant mobilitat. Les universitats floreixen com a resultat de l'eclosió del moviment cultural urbà; en les primeres ciutats on sorgeixen, aquest es dona amb una vitalitat violenta, «quasi febril» –com afirma Huizinga (1968: 225)– que presagia la imminència de la institució, tan vinculada, com s'indica, a la nova realitat social de les corporacions. Es tracta, doncs, d'una corporació definida, en bona mesura, per la mobilitat que caracteritza la vida universitària: moviment cultural, de coneixement, de projectes, d'idees i de persones. No és estrany que una associació amb aquestes característiques, al seu torn, hagi resultat generadora d'un intens moviment associatiu intern, materialitzat en la creació de nombrosos grups amb estructures i característiques ben diferenciades.

Com qualsevol altra comunitat amb un nombre rellevant d'integrants, la institució universitària té les seves pròpies lògiques de funcionament: té un ritme i un calendari propis –fins i tot una manera d'agrupar i ordenar els mesos que no coincideix amb la de l'any natural–, estableix unes dinàmiques i unes eines de comunicació horitzontals i verticals determinades i es regeix per una normativa, una estructura i uns procediments particulars. Per la seva

idiosincràsia, la improvisació i l'espontaneïtat formen part d'aquesta lògica de funcionament. Els centres universitaris estan preparats per acollir i proporcionar un seguit de recursos a iniciatives que sorgeixen, es dilaten, es desenvolupen i, en bona mesura, s'executen per elements externs a la direcció institucional, i que han de saber integrar-se de manera ràpida i poc burocratitzada, en la mesura que sigui possible. Aquests elements, però, no són externs a allò que conforma realment la universitat: la seva comunitat. Dins de la comunitat universitària, es generen nombroses subcomunitats sostingudes per llaços la força dels quals rau en interessos acadèmics i representatius, educatius i professionals, socials, culturals o lúdics, entre d'altres. Aquestes petites comunitats enriqueixen la vida col·lectiva amb diferents accions de caire molt divers, i així converteixen els centres d'educació superior en unes institucions generadores d'una activitat constant i diversa. Caracteritzades per aquest ritme d'activitats incessant, les universitats acullen i donen seu a formes d'expressió i d'actuació de natura molt diversa.

Podem establir, doncs, que el conjunt d'accions d'una universitat es defineix per l'activitat institucionalitzada i per la que produeixen els diferents grups que es conformen dins la seva comunitat. Això fa patent que la vida universitària abasta molt més que l'activitat reglada a l'aula; al seu torn, la vida universitària fora de l'aula és considerablement més àmplia que allò que estableix el calendari d'activitats institucionals.

En bona mesura, un dels elements més proactius i estimuladors de la vida universitària és el fet associatiu i el moviment d'agrupació que es crea i que desenvolupa la seva activitat en el si de la comunitat. Les associacions i els diferents grups que sorgeixen a la universitat i que tenen com a marc d'actuació la mateixa comunitat universitària són un dels principals agents de l'activitat d'aquests centres –activitat que es descriu com a incessant, fet al qual contribueixen de manera decisiva– i un factor indispensable per garantir-ne la diversificació. Prenent en consideració les diferents tipologies i expressions que es troben representades en l'activitat universitària, pot assenyalar-se un nombre rellevant d'àmbits concrets que hi tenen cabuda exclusivament a causa de l'acció d'aquests col·lectius. En són exemple alguns esports que no podrien realitzar-se en els límits geogràfics que ocupen els campus i que, per tant, els centres no acostumen a oferir dins del seu catàleg de serveis, com l'alpinisme i el muntanyisme; també podem incloure-hi certs jocs, siguin o no esportius, com els videojocs, el jocs de rol, el *softcombat*, etc.; així com gran quantitat d'activitats culturals i de recreació, com els castells, la màgia, etc. En definitiva, les associacions i els grups universitaris no només incentiven la riquesa de la vida universitària, sinó que també són responsables de la varietat de manifestacions d'aquesta riquesa.

A banda d'això, també cal remarcar que el fet associatiu possibilita la creació de grups transversals entre

els integrants dels tres sectors de la comunitat universitària: alumnes, personal docent i investigador (PDI) i personal d'administració i serveis (PAS). Els lligams que forja la xarxa associativa, sostinguts per diversos interessos, fomenten relacions horitzontals entre els seus membres, posicions d'igualtat difícils d'aconseguir mitjançant les dinàmiques institucionals establertes, les quals, en la majoria de casos, defineixen unes relacions jerarquitzades. Aquest vincle té incidències socials i comunitàries positives en els diferents sectors. En el cas de les persones vinculades al centre mitjançant una relació contractual (PDI i PAS), suposa un major compromís amb l'aspecte social col·lectiu en l'entorn universitari: la universitat transcendeix la seva condició de «lloc de treball» per passar a veure's com una comunitat on també es dona una vida pública. En el cas dels alumnes, tant l'experiència d'un contacte horitzontal amb els membres amb estatus laboral com el fet de trobar possibilitats d'interlocució amb la institució promouen la implicació en els afers relatius a la vida comunitària i la participació en els espais de diàleg. És per aquest darrer fet que, en si mateix, el moviment associatiu reforça l'estructura social universitària, ja que, encara que moltes associacions només tinguin representació de l'alumnat, la mateixa vida associativa en l'entorn universitari genera unes relacions i un contacte constants entre estudiants, docents i personal de serveis, i incita els grups a buscar i a mantenir actives les vies d'interlocució amb la direcció de la institució.

1.2 Institucionalització del teixit associatiu universitari: el registre i el cens

La dilatació del moviment associatiu i el bon temps que aquest va conèixer en els anys noranta va tenir una repercussió important en la vida col·lectiva universitària, que, a la fi de segle, comptava amb nombrosos grups molt actius en els àmbits acadèmic, social i cultural. La vida universitària quedava definida, en bona part, per les entitats, fet que va incentivar la voluntat, per part de la institució, d'establir unes polítiques que integressin el moviment associatiu. Això suposava trobar un lloc propi per a les entitats en l'estructura organitzativa (lloc que solia recaure en el vicerectorat que s'encarregava dels afers dels estudiants, però que també podia trobar-se en altres unitats, com els serveis culturals o els d'esports, cas en què esdevenia competència de l'òrgan que les allotjava) i designar unes dinàmiques d'accés a certs recursos per sostenir aquestes agrupacions.

Els centres d'educació superior van començar a registrar les associacions i els grups d'estudiants en censos amb valor intrauniversitari al voltant dels anys noranta, segons es desprèn de les primeres dates que consten a la modalitat històrica dels registres. Es tracta d'una pràctica molt recent, si aquesta dada es pren des d'una perspectiva temporal, és a dir, en relació amb el temps que fa que hi ha entitats formades per integrants de la comunitat universitària. Algunes de les associacions més antigues

que avui dia es mantenen actives es van crear molt abans que les universitats possessin en funcionament els registres associatius, registres que van permetre generar censos dels col·lectius de la seva comunitat (els que hi sorgeixen i hi operen) i definir certes vies oficials de suport a les activitats que produïen. El teixit associatiu, però, no es troba delimitat pels registres oficials. Molts col·lectius en romanen al marge. Alguns tenen una organització forta i estan reconeguts en altres registres –normalment, estan constituïts com a entitat jurídica–, mentre que d'altres no tenen una organització definida. Una característica comuna dels grups no registrats a la universitat és la manca de necessitat de suport institucional i dels recursos que s'hi associen, sia perquè disposen de fonts d'ingressos externes, sia perquè no en necessiten per desenvolupar la seva activitat. La majoria de grups, però, sí que surten beneficiats de l'empara institucional: poden sol·licitar subvencions, reservar espais, accedir a certs serveis (enregistrament de les actuacions, promoció del col·lectiu i de les activitats, etc.), rebre assessorament i ajuda per desenvolupar diferents iniciatives i, en definitiva, servir-se dels avantatges que suposa trobar-se sota l'aixopluc d'una institució superior que acull les accions del col·lectiu. La resposta per part de les associacions durant aquests anys ha estat positiva: són un nombre molt considerable del total d'agrupacions les que emprenen els tràmits necessaris per constar oficialment registrades al centre al qual pertanyen.

Cal tenir present, però, que alguns grups decideixen buscar un suport més local i descentralitzat, raó per la qual romanen sota la protecció d'una facultat o d'un departament, però sense vincular-se oficialment a la universitat mitjançant el procés del registre. Les diferents unitats que conformen l'estructura universitària tenen un marge d'acció considerable i poden establir les seves pròpies polítiques en el marc de les competències assignades, fet que, en diverses universitats, fa possible acollir i proporcionar suport als col·lectius locals. Els que es troben sota l'empara d'un deganat, d'un departament o d'un institut de recerca poden accedir igualment a l'ús dels espais, a recursos, a l'assessorament per a la realització d'activitats, a la promoció del grup i dels seus actes i, en certs casos, a petits ajuts o al cobriment de determinades despeses, sobretot si es generen i es facturem en el mateix àmbit universitari (per exemple, en el servei de reprografia del campus). Una de les diferències fonamentals entre l'empara institucional central i aquesta darrera modalitat és que els col·lectius inclosos en el cens poden optar a les subvencions destinades al sosteniment i el desenvolupament d'activitats de les entitats, incloses anualment en partides pressupostàries específiques dels vicerektorats encarregats dels afers dels estudiants o d'aquells que s'ocupin del sosteniment de la xarxa associativa. Atès que aquesta mancança podria tenir conseqüències significatives per al manteniment dels grups, cal preguntar-se quins són els motius que els porten a mantenir-se al marge

del registre associatiu, tant en els col·lectius que gaudeixen del suport d'un deganat o d'un departament com en els que resten de manera totalment independent a la institució. Poden ser significatius els factors següents:

- **La intenció de separar-se de les polítiques establertes per la direcció o l'organització central universitària.** Algunes associacions perceben el procés de registre com un lligam institucional que podria restar llibertat a la seva capacitat d'expressió i d'actuació. Les facultats i els departaments semblen atorgar una major flexibilitat i independència, segurament perquè, en la majoria dels casos, la relació de suport queda establerta d'una manera més directa i personal, sense processos administratius ni la necessitat d'aportar documentació (o aportant-ne menys).
- **La manca de necessitat del suport institucional central.** Com s'afirma anteriorment, molts grups no fan activitats que requereixin grans recursos. Podem pensar, per exemple, en els grups de lectura. Alguns d'aquests grups, a més, no manifesten un interès de continuïtat ni es mobilitzen per assolir un relleu generacional, ja que sorgeixen per donar resposta a una voluntat d'agrupació esporàdica i més o menys puntual que sol estar vinculada a l'àmbit lúdic cultural, com pot ser el cas d'alguns cinefòrums o els grups que organitzen cicles de tertúlies sobre qüestions d'actualitat. Aquests darrers, per la mateixa naturalesa del grup, no acostumen a tenir una estructura

organitzativa sòlida ni a constituir-se com a entitat jurídica. De la mateixa manera, no és rellevant per als seus objectius l'addició al cens associatiu universitari.

- **La falta de resposta dels canals oficials per integrar certs col·lectius.** Aquí podrien donar-se diversos exemples concrets, en relació amb la normativa específica de cada centre. Un cas seria el de les associacions formades majoritàriament o íntegrament pel PDI i/o pel PAS, si ens trobéssim en un marc en el qual el sosteniment associatiu depengués del vicerectorat encarregat dels afers dels estudiants i aquesta oficina contemplés com a associacions només els grups on predominen els alumnes. Un altre cas seria el de les associacions explícitament polítiques, sectorials o religioses, en un marc en el qual la normativa del registre les excloués perquè disposen d'uns registres concrets específics.
- **La duplicitat de registres.** També cal contemplar aquest cas, que es dona principalment en les universitats que no tenen una estructura organitzativa clàssica en facultats, sinó que s'organitzen en escoles; igualment, ens trobaríem aquí el

cas de les escoles i els centres adscrits a una universitat. Les escoles actuen, en molts casos, amb unes dinàmiques institucionalitzades establertes, i poden haver fixat un procés anàleg al registre universitari. L'empara de la direcció d'una escola té característiques comunes amb la de l'organització central (definició d'uns canals i uns programes de sosteniment i d'actuació i establiment d'un procés de registre), però també té trets similars a l'acull d'un deganat o d'un departament (familiaritat i tracte més directe, flexibilitat, etc.).

Sigui quin sigui el motiu que duu els col·lectius a mantenir-se al marge del registre universitari, la majoria presenten un tret comú: un arrelament significatiu a la unitat a la qual es troben vinculats i, en moltes ocasions, la delimitació de l'actuació en la comunitat universitària en relació amb aquest arrelament. Dit d'una altra manera, un nombre important d'aquests col·lectius tenen un espai social molt definit que es troba relacionat amb una delimitació geogràficoadministrativa: la de la facultat o l'escola en la qual es generen i desenvolupen l'activitat.